

PROIZVODNJA I RAŠIRENOST AMFORA FAROS 2 NA ISTOČNOJ OBALI JADRANA

M i r o s l a v K a t i ć

UDK: 904:738.B>(497.5)(262.3)''652''

Izvorni znanstveni rad

Miroslav Katić

Muzej hrvatskih arheoloških spomenika

U članku se razmatraju proizvodnja i raširenost amfora Faros 2 koje su se tijekom 2. – 1. st. pr. Kr. proizvodile u Farosu na otoku Hvaru. Njihovo farsko porijeklo dokazuje i novi nalaz proizvodnog škarta, odnosno prepečenog i deformiranog ulomka oboda, nađenog 2015. godine kod crkve sv. Ivana u Starom Gradu na Hvaru. Cijelovitije su sačuvane samo dva primjerka ove amfore: jedan iz podmorskog lokaliteta Vela Svitnja na otoku Visu i drugi iz Staroga Grada (Faros) na otoku Hvaru. Postojali su i tipovi nešto manjeg kapaciteta poput onih nađenih na isejskoj nekropoli Martvilo. Razlikuju se u oblikovnim detaljima od amfora većeg kapaciteta, no evidentna je njihova kronološka i tipološka podudarnost. Najveća je koncentracija amfora Faros 2 na gradinskim naseljima Srednjeg Jadrana. Njeno mjesto na istočnom Jadranu tijekom 1. st. pr. Kr. zauzima amfora Lamboglia 2.

Grčka kolonizacija Jadrana bila je pomno planirana kao vojni projekt Dionizija Sirakuškog. S kolonistima su na Jadran došli i keramičari, zanatlije koji su znali pronaći kvalitetna ležišta gline te pokrenuti proizvodnju posuda i pokriva za kuće. Osnivanje grada nije teklo lako. Od egzistencijalne važnosti bilo je prilagođavanje okolnog zemljišta uzgoju mediteranskih kultura. Parska kolonija Faros na otoku Hvaru, osnovana 385./384. godine prije Krista, smještena je na kraju starogradske uvale, a istočno od grada pružalo se prostrano polje. Pravilna podjela Farske hore tekla je paralelno s osnivanjem grada. Nakon prvih poteškoća i otpora lokalnih Ilira, kolonija je počela funkcionirati punim kapacitetom. Vinova loza, masline i druge mediteranske kulture uzgajale su se u prostranom

Starogradskom polju i na padinama uzvisina oko polja. Stabiliziranjem kolonije ojačala je zanatska aktivnost u gradu. Može se pretpostaviti da su se tijekom druge polovice 4. st. pr. Kr. popravili odnosi s ilirskim stanovništvom.¹ To je bio preduvjet za razvoj trgovine i prodor grčke robe prema obali i njezinu zaleđu. Najbolji su pokazatelj trgovačkih kontakata nalazi keramičkih posuda, posebno amfora za koje pouzdano znamo da su se proizvodile u Farosu. Farani su u drugoj polovici 4. st. pr. Kr. kopirali Korintsku B amforu, poznatu na našim obalama još od 5. st. pr. Kr. Korinčani i Korkirani (Krf) transportirali su u njima svoje proizvode, trgujući najviše sa sjevernojadranskim trgovištima u dolini rijeke Po, tj. sa Spinom i Adrijom. Korintska B amfora proizvodila se u Farosu kroz cijelu drugu polovicu 4. st. pr. Kr. pa do početka 3. st. pr. Kr.² Preuzimanje poznatog oblika amfore vjerojatno je pomagalo u trgovanju s ilirskim stanovništvom naviklim na korintsku robu poznatu na Jadranu još od arhajskog razdoblja 8. – 6. st. pr. Kr.³ Osim Korintskih B amfora, od 5. pa sve do 2. st. pr. Kr., na Jadranu su korišteni i drugi tipovi grčkih amfora poput Korintske A, zatim tzv. prijelazni tipovi i cijeli spektar grčko-italskih tipova. Trgovina grčkih kolonija na Jadranu bila je okrenuta prema važnim priobalnim gradinama i ilirskim središtima koja su imala luke ili indirektan izlaz na more. Često su željeznodobna gradinska naselja imala udaljena pristaništa zbog opasnosti od gusarenja i napada s mora.

Rimsku ekspanziju, kako vojnu tako i gospodarsku, pratila je amfora Lamboglia 2. Paralelno s njom, neko je vrijeme egzistirala i Faros 2 – zadnja farska amfora koja je doživjela znatniju raširenost po istočnoj obali Jadrana. Njome ćemo se ovdje baviti. Njena je pojava ranije uočena, ali joj se nije moglo jasnije odrediti porijeklo. Tek su iskopavanja devedesetih godina u Starom Gradu na Hvaru unijela više svjetla u keramičarsku produkciju antičkog Farosa. Prvi cjelovitiji primjerak ovog tipa nađen je u teretu potonulog antičkog broda u uvali Vela Svitnja na otoku Visu. Crtež amfore prvi je objavio prof. Nenad Cambi kojemu posvećujem ovaj rad, zahvalan na svemu što mi je pružio kao profesor tijekom mojih studentskih godina i poslije kao mentor pri izradi doktorata. Amfora Faros 2 iz Vele Svitnje nađena je u brodskom teretu s oko 600 komada amfora Lamboglia 2.⁴ Nedostajao joj je samo donji dio tijela.

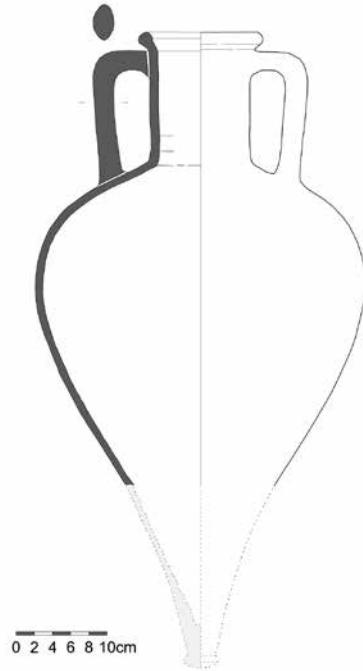
Prije petnaestak godina, spajanjem više ulomaka nađenih u grčkom bunaru iza apside ranokršćanske crkve sv. Ivana u Starom Gradu, dobivena je još jedna

¹ U tekstu ću koristiti ime *Iliri* u kolokvijalnom smislu bez ulaženja u probleme etniciteta ili etničkog identiteta. D. Rendić – Miočević, »Etnonim Illyrioi u dvama epitafskim epigramima jonskomorskih i jadranskih Grka i u nekim drugim epigrafskim tekstovima«, *Zbornik radova posvećenih akademiku Alojzu Bencu*, Akademija nauka Bosne i Hercegovine, Posebna izdanja, knj. XCV, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 27, Sarajevo 1991., 275-284.

² M. Katić, »Proizvodnja kasnih Korintskih B amfora u Farosu«, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 39, Split 2002., 51-59.

³ M. Zaninović, *Korintska kolonizacija i Jadran*, Ilirski ratovi, Školska knjiga, Zagreb 2015., 84-85.

⁴ N. Cambi, »Amfore kasnorepublikanskog doba i njihova produkcija u Dalmaciji«, *Zbornik radova posvećenih akademiku Alojzu Bencu*, Akademija nauka i umjetnosti BiH, Posebna izdanja knj. XCV, Odjeljenje društvenih nauka knj. 27, Sarajevo 1991., 60, sl. 6.

Amfora Faros 2 iz uvale Vela Svitnja na otoku Visu (crtež N. Šimundić Bendić)

cjelovita amfora tipa Faros 2. Do tada su u većem broju njeni ulomci nalaženi na lokalitetu Remetin vrt u jugoistočnom dijelu Staroga Grada. Dijelova amfora bilo je u starogradskom podmorju. Jedan primjerak iz farske luke čuva se na recepciji hotela »Arkada« u Starom Gradu.⁵ Nakon što sam utvrdio njezinu proizvodnju u Farosu i prisutnost u važnijim ilirskim središtima poput Daorsona, tj. Ošanića, nazvao sam je *Faros 2*.⁶

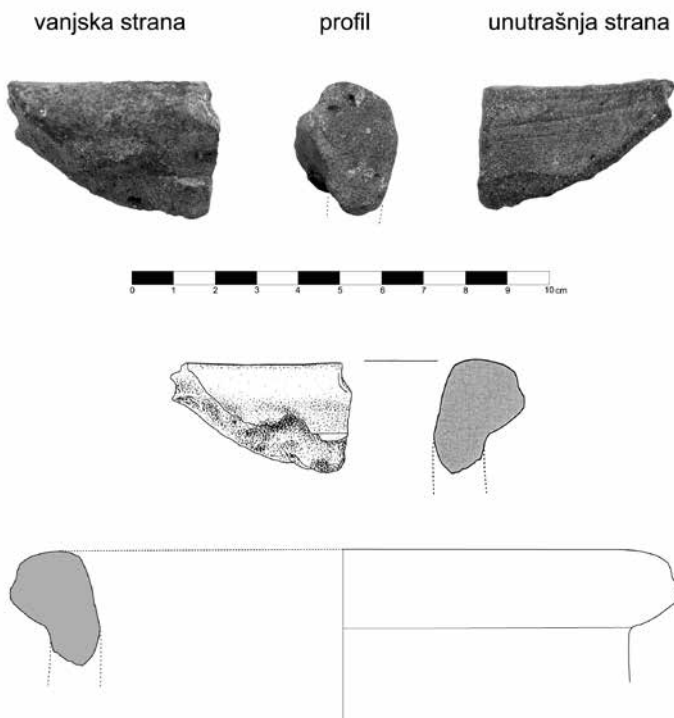
Dokaz proizvodnje ovoga tipa amfora u Farosu su prepečene ručke koje sam spomenuo u navedenom radu.⁷ Najnovija potvrda njihove izrade potječe iz 2015. godine kada je sjeverno od crkve sv. Ivana u Starom Gradu na Hvaru nađen još jedan ulomak proizvodnog škarta amfore Faros 2, dimenzija 4,2 cm x 2,5 cm. Riječ je o prepečenom blago tordiranom ulomku oboda maslinastozelene boje. Deformacija je nastala zbog izloženosti posude visokoj temperaturi. Jasno se prepoznaje specifični polukružni obod i vrlo kratak komadić grla.

S ovim komadom škarta u istom sloju nađena su dva ulomka oboda amfore Faros 2 na dubini 201 – 211 cm. Otkriven je naboj ulice koja je vodila od istočnih gradskih vrata u smjeru istok – zapad. U uličnim nabojima često je korišten otpad iz keramičarskih radionica: ulomci peći ili prepečenog škarta te hrpe zdobljenih

⁵ M. Katić, »Uvod u proučavanje keramičkih radionica Farosa«, *Opuscula Archaeologica*, vol. 23-24, 1999.-2000., 51-52, sl. 4.

⁶ *Ibidem*, o. c. 50-51, sl. 3, sl. 4.

⁷ *Ibidem*, 50.

Škart oboda amfore Faros 2 iz Starog Grada (crtež S. Juraga)

školjaka volaka (*Murex trunculus*) preostalih nakon aktivnosti farskih *fullonica*; sve se to miješalo s crvenicom i sitnijim šljunkom. Takva je smjesa, zbog tvrdoće i otpornosti na nepogodne meteorološke uvijete, bila dobra za popravke ulica i trijemova. Identifikacijom starih i nalaskom novih primjeraka amfore Faros 2, znamo kako ona izgleda pa je ubuduće neće biti teško prepoznati. Karta njene raširenosti na istočnoj obali Jadrana pokazuje da se može očekivati uzduž cijele obale, posebno na značajnijim gradinskim središtima koja su imala luke i izlaz na more (vidi kartu raširenosti amfore).

Amfora Faros 2 ima elegantan srololik oblik. Visoka je 78 cm, široka u ramenu oko 37 cm, a širina grla je oko 14,5 cm. Iz blago spuštenog širokog ramena uzdižu se ručke malo nakošene prema van kako bi se dobio povoljniji rukohvat. Na gornjem dijelu, pod pravim se kutom svijaju, spajajući se s grlom ispod samog oboda. Ručke su pravilnog jajolikog presjeka. Obod je blago izvijen prema van, prstenastog oblika, odnosno polukružno svijenog ruba. On može biti jednostavno oblikovan bez ikakvih prijelaza ili pak usta mogu biti više izvijena zbog boljeg nalijeganja poklopca, što je vidljivo na primjerku s Visa. Noga je naglašena, gljivastog oblika. Izrađivala se od crvene ili pak od svijetlosmeđe gline okerastog tona. Kvalitetna izrada omogućila je da ova amfora ima relativno tanku stijenku

Amfora Faros 2 iz Starog Grada (crtež N. Šimundić Bendić)

od 8 do 10 mm. Nalazi iz isejske nekropole Martvilo pokazuju da je u 2. st. pr. Kr. izrađivan i podtip manjeg kapaciteta, nešto dužeg vrata i užeg donjeg dijela.

Karta raširenosti amfore Faros 2 pokazuje da ih najviše ima na Srednjem Jadranu. Farski su proizvodi bili rašireni na donjem plovnom toku rijeke Neretve kojoj gravitira spomenuta Gradina u Ošanićima kod Stoca u istočnoj Hercegovini. Tijekom arheoloških istraživanja šezdesetih i sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća, tu je nađen veći broj ulomaka amfore Faros 2.⁸ U to vrijeme arheolozi nisu znali da se radi o farskom proizvodu. Ulomak amfore iz Ošanića s urezanim grafitom $\varphi\alpha\rho\sigma$,⁹ otkriva trgovačke veze Farosa s Daorsonom, središtem neretvanskih Daorsa. Sudeći prema brojnim ulomcima grčko-italskih i farskih amfora, Daorsi su uvozili vino iz Isse i Farosa tijekom 3. – 2. st. pr. Kr.

Plovnim tokom rijeke Neretve hvarska je roba stizala i u zapadnu Hercegovinu. Na Gradini u Biograticima kod Lištice nađen je ulomak oboda s prstenastim zadebljanjem koji Irma Čremošnik pripisuje grčkim amforama s Rodosa.¹⁰ Teško

⁸ Z. Marić, »Arheološka istraživanja akropole ilirskog grada Daors..a na gradini Ošanićima kod Stoca od 1967. do 1972. godine«, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu* (arheologija), sv. XXX/XXXI, Sarajevo 1977., 41-42, sl. 4, T. XXXII, 6; XXXIII, 2.

⁹ Z. Marić, »Grafiti sa grčkih posuda iz razorenog ilirskog grada Daorsona u Hercegovini«, *Godišnjak CBI*, XXXIII/31, Sarajevo 2004., 188, T. 4, 22; Z. Marić, M. Forić, »Grafiti sa grčkih posuda iz razorenog ilirskog grada Daorsona u Hercegovini«, II dio, *Godišnjak CBI*, XXXIV/32, Sarajevo 2005., 182.

¹⁰ I. Čremošnik, »Rimsko utvrđenje na Gradini u Biograticima kod Lištice«, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu* (arheologija), sv. 42/43 (1987./1988.), Sarajevo 1989., 102, sl. 4, 11.

je samo po crtežu odrediti pripadaju li ovi ulomci tipu Faros 2. Indikativno je njihovo pripisivanje rodskim tipovima koji sličje farskim amforama. Ulomke s Biograca nisam stavio na kartu rasprostranjenosti, već ih navodim kao moguće nalaze amfore Faros 2 na području zapadne Hercegovine. Osim primjerka s »prstenastim zadebljanjem«, na Gradini u Biogracima ima ulomaka grčko-italskih tipova i amfora Lamboglia 2.

Na trgovački put prema Neretvi ukazuju nalazi grčkih amfora na gradini Kopila iznad Blatskog polja na otoku Korčuli. Ilirska zajednica s gradine Kopila kontrolirala je plovidbu od Pelješkog kanala do viško-hvarskog akvatorija.¹¹ Na Kopili su, osim amfore Faros 2,¹² nađeni ulomci Korintskih A i B amfora, zatim ulomci grčko-italskih i rijetki ulomci amfore Faros 4.¹³ Posljednja je za sada identificirana samo po škartu nađenom u Starom Gradu na Hvaru. Pojava amfore Faros 4 na Korčuli pokazuje da je ipak doživjela nekakvu trgovačku ekspanziju. Gradina Kopila najbolji je pokazatelj kontakata ilirskog stanovništva s Grcima od njihovih ranih navigacija Jadranom do trgovačkih kontakata s jadranskim kolonijama.

Za sada su najjužniji nalazi amfore Faros 2 zabilježeni na gradini Sokol u Konavlima. Čuvaju se u Arheološkoj zbirci Konavala. Na ovoj gradini također nalazimo ulomke Korintске B amfore, grčko-italske tipove i ulomke tipa Lamboglia 2.¹⁴ Kako je Sokol imao pristanište negdje na prostoru Igala u Crnoj Gori, pitanje je vremena kada će se hvarska amfora naći na području Boke kotorske.

Tijekom zaštitnih arheoloških radova u gradu Trogiru nađeni su također ulomci amfore Faros 2. Tragurij je izvorno bio ilirska gradina, a u 3. st. pr. Kr. tu nastaje isejska kolonija. Epetij i Tragurij odraz su stalne težnje jadranskih Grka da se dočepaju kopna i zemlje u obalnom pojasu, kao i povoljnijih trgovačkih veza s kopnenom unutrašnjošću.

Na kopnu se amfora Faros 2 pojavljuje na gradini Veli Bijać u Kaštelanskom polju. Njezine sam ulomke pronašao obilazeći južne padine Velog Bijaća. Gradina dominira iznad zapadnog dijela Kaštelanskog polja. S južne strane je prostrano polje, a sa sjevera padine Kozjaka pogodne za stočarenje. U Resniku, na sigurnoj distanci od gradine, nalazilo se pristanište. Tu se u 1. st. pr. Kr. razvio rimski Siculi nakon čega je prestalo egzistirati gradinsko naselje. Iako su u Siculima nađeni brojni ulomci amfora korištenih i u građevinske svrhe kao podloge podnica,¹⁵ upadljiv je nedostatak amfora Faros 2.

U Koparskom zaljevu na gradini Sermin nađeni su ulomci oboda koji bi mogli pripadati amfori Faros 2. Gradina Sermin bila je važno strateško mjesto na sjevernoj obali Istre. Jana Horvat je između amfora sa Sermina izdvojila tip

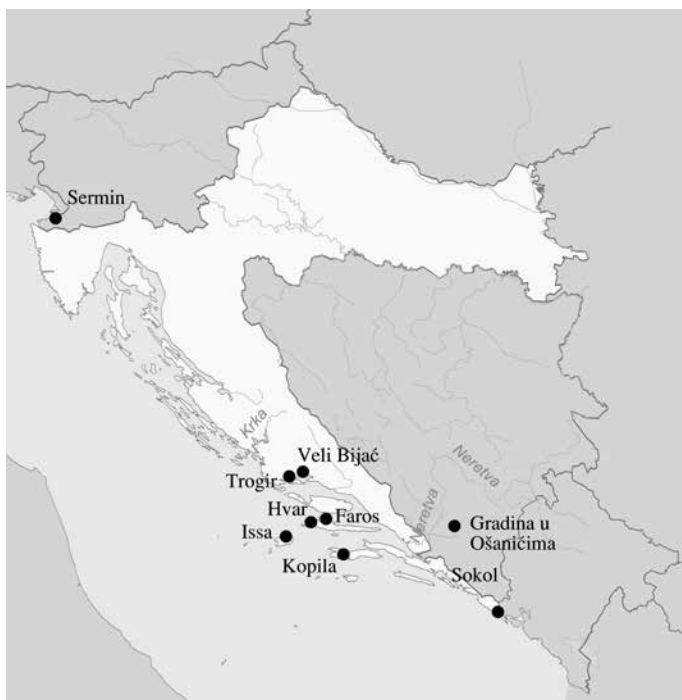
¹¹ I. Borzić, »Amfore s gradine Kopila ponad Blatskog polja na otoku Korčuli«, *Histria Antiqua*, 15, Pula 2007., 342.

¹² *Idem*, 344, T. I, 4.

¹³ *Idem*, 343-344.

¹⁴ Ulomci još nisu objavljeni. Uočio sam ih tijekom obrade arheološkog materijala sa Sokola u Odjelu za arheologiju i spomeničku baštinu Konavala.

¹⁵ I. Šuta, *Amfore iz 2. i 1. st. pr. Kr.*, Antički Sikuli, katalog izložbe, Kaštela 2011., 78.

Karta rasprostranjenosti amfore Faros 2 na istočnoj obali Jadrana

s »kružno zadebljanim rubom usta« (A 20.2)¹⁶ koji bi mogao pripadati hvarskoj produkciji. Također na T. 22, 8 i T. 38, 6 donosi crteže ulomaka oboda od kojih posebno drugi slični amfori Faros 2. J. Horvat amfore s »kružno zadebljanim ustima« tipološki ne određuje – pripisuje ih vrstama »jadranskih kroglastih amfor«.¹⁷ Kako za sada na karti rasprostranjenosti amfore Faros 2 postoji praznina na sjevernom Jadranu, nalaze iz Sermina treba provjeriti u svjetlu novih arheoloških spoznaja.

Ulomci amfore Faros 2 nađeni su i u gradu Hvaru tijekom iskopavanja u tzv. Hektorovićevoj palači.

Osim spomenutog podmorskog nalaza iz Vele Svitnje, u Issi su nađeni ulomci amfore Faros 2 na nekropoli Martvilo. U grobnici Va, iskopanoj 1955. god., zajedno s kasnohelenističkim posudama, uz pokojnika je bila priložena i amfora manjeg kapaciteta, vrlo slična našem tipu.¹⁸ Istu je Branko Kirigin objavio u kontekstu pet amfora koje su korištene u funeralne svrhe na helenističkoj nekropoli

¹⁶ J. Horvat, *Sermin, prazgodovinska in zgodnjerska naselbina v severozahodni Istri*, Ljubljana 1997., 66.

¹⁷ *Idem*, 58.

¹⁸ B. Kirigin, »Zapažanja o helenističkoj nekropoli Isse, Sahrnjivanje pokojnika s aspekta ekonomskih i društvenih kretanja u praistoriji i antici«, *Materijali*, XX, Beograd 1985., 95, sl. 7.

Amfora Faros 2 manjeg kapaciteta s nekropole Martvilo u Issi

Martvilo na otoku Visu.¹⁹ Iako navodi kako: *Amforama ove grupe ne odgovara ni ona specifična amfora otkrivena na mjestu brodoloma u uvali Vela Svitnja* (radi se o spomenutom primjerku amfore Faros 2, op. aut.), *iz tereta preko 600 amfora tipa Lamboglia 2, datiran u kraj 2. st. pr. Kr.*,²⁰ teško je ne uočiti sličnost dvaju amfora (fig. 5 i 6 u članku B. Kirigina) s hvarskom amforom Faros 2. Sličnost između primjerkar iz Vele Svitnje i one na nekropoli Martvilo uočili su i drugi autori.²¹ Ovakve primjerke manjega kapaciteta treba tumačiti kao podtip amfore Faros 2. Generalno gledajući, očita je tipološka veza koju će u budućim istraživanjima trebati više uzimati u obzir. Manji tip amfore Faros 2 visok je oko 62 cm, promjera u ramenu oko 29 cm, širine grla 14,5 cm. Ima srololik oblik, izduženiji vrat i uži donji dio tijela koji se oštrije izvija iz trbuha prema nozi. Prstenasti obod, gljivasta stopa i oblik ručke vrlo su slični hvarskoj amfori. Kronološki se također slažu s pojavom izvornog tipa, naime amfora iz groba Va s Martvila datirana je u 2. st. pr. Kr.²²

Obrađujući nalaze s nekropole, Boris Čargo rekapitulira dosadašnja mišljenja o »funeralnim« amforama, ističući kako su iste pronađene u Farosu.²³ Navodi kako je ulomak tipa Faros 2 nađen u Maloj Bandi na padinama Bandirice uz ostat-

¹⁹ B. Kirigin, »Helenističke funerarne amfore iz Isse«, *Diadora* 14, Zadar 1992., 41-51.

²⁰ Idem, 42.

²¹ D. Vrsalović, *Arheološka istraživanja u podmorju istočnog Jadrana*, Split 2011., 120.

²² B. Kirigin, *op. cit.* (18), 42.

²³ B. Čargo, *Martvilo, Istraživanje jugozapadne isejske nekropole do 1970. godine*, Split 2010., 175-179. Zahvaljujem kolegi Borisu Čargu na ustupljenoj fotografiji amfore iz groba Va.

ke dijelova lončarske peći što, prema Čargu, osnažuje tezu o njihovoj proizvodnji u Issi.²⁴ Ovi manji tipovi bili su prikladniji za funeralnu upotrebu jer ih je bilo lakše odlagati u grobnicu. Srećom, ostali su u cijelosti očuvani pa danas razlikujemo dvije različite vrste istoga tipa. Treba istaknuti da su se amfore manjeg kapaciteta proizvodile u Farosu i jedna od njih bila je Faros 3. Već sam upozorio na nalaz amfore manjega kapaciteta kojoj je teško odrediti tip. Nađena je u starogradskoj luci, a čuva se u restoranu »Odisej« u Starom Gradu na Hvaru.²⁵

Nedostatak cjelovito sačuvanih primjeraka bitno otežava njihovo prepoznavanje prilikom istraživanja. Zato su više »funeralne« amfore važne za proučavanje produkcije jadranskih radionica u 2. st. pr. Kr.

Zaključak

Pojava amfora Faros 2 na gradinskim naseljima poput Sokola, gradine Kopila, Velog Bijača, hvarske gradine ili Sermina u Istri pokazuje da se trgovina hvarskim proizvodima najviše odvijala s važnim gradinskim naseljima na istočnoj obali Jadrana, prije nego se počela gasiti pod rimskom dominacijom i potpunom pacifikacijom Ilirika u Augustovo doba. Grčke su kolonije u početku, s više ili manje uspjeha, putem svoje pomorske flote nastojale prodrijeti prema susjednom kopnu i njegovu zaleđu zbog trgovine. No već od 3. st. pr. Kr., uspostavom ilirske države,²⁶ ilirski su brodovi počeli uplovljavati u farsku i isejsku luku koje postaju snažna trgovišta. Dinamika trgovanja se mijenja, širi se i postaje dvosmjerna. Tako nalazi amfore Faros 2 sa gradine Sermin kod Kopra ne moraju biti rezultat farske plovidbe prema Istri, nego mogu biti trag trgovine Histra prema Farosu ili pak rezultat gusarenja.

Ne možemo isključiti ni mogućnost da su u pojedinim gradinskim naseljima postojale farske ili isejske zajednice (κοινόν) grčkih trgovaca i zanatlija koji su donosili nova znanja i tehnologije. Nije li formiranje kamenoloma u daorskom središtu kod Gradine u Ošanićima i izgradnja bedema od velikih kamenih blokova bila moguća jedino uz prisutnost grčkih kamenara i graditelja?²⁷ U takvim okolnostima kontakti su bili širi. Nisu bili ograničeni samo na elitu, nego su uključivali razne slojeve stanovništva, povlačeći za sobom snažnije trgovačke odnose. Postupno jačanje rimskog utjecaja u Iliriku i intenziviranje ratova s Delmatima pogodovalo je razvoju trgovine zbog potrebe za opskrbom rimskih legija.

Polibije bilježi kako se Isejci žale Rimljanima zbog delmatskih napada na Tragurij i Epetij. Delmati ugrožavaju i Daorse, također saveznike Rimljana. Sve će to prouzročiti pohod protiv Delmata 156. godine pr. Kr., nakon čega slijedi oko 160 godina u kojima se nižu rimske vojne intervencije na istočnoj obali Jadrana. Ratne okolnosti i pokretanje brojne rimske vojske dodatno će povećati značaj

²⁴ *Idem*, 176.

²⁵ M. Katić, *op. cit.* (5), 51-52, T. 1, 1.

²⁶ F. Papazoglu, *Poreklo i razvoj ilirske države*, Iz istorije antičkog Balkana, Odabrane studije, Beograd 2007., 42-63.

²⁷ B. Marijan, »Gradina u Ošanićima – transformacija prapovijesnoga gradinskog u urbano naselje«, *Histria Antiqua*, 20, Pula 2011., 178-180.

Isse i Farosa čije su luke postale nezaobilazne u prekojadranskoj opskrbi rimskih legija.

Amfora Faros 2 otkriva intenzivne trgovačke odnose s ilirskim središtima poput Daorsona. Ona ocrta trgovački put prema Neretvi preko arheoloških nalaza na gradini Kopila na otoku Korčuli. Njezina znatnija prisutnost na Srednjem Jadranu u Issi, gradini Hvar, Traguriju i na Velom Bijaću pokazuje da je bila raširena u susjednom akvatoriju kamo se najlakše i najbrže moglo doploviti i gdje su odnosi s autohtonim stanovništvom bili razvijeniji. Ova amfora ukazuje na ekonomski napredak Farosa tijekom 2. st. pr. Kr. Farani su očito našli svoje mjesto u novim političkim okolnostima koje je diktirala rimska vojna prisutnost na istočnoj obali Jadrana.

Amfore Faros 2 s Gradine u Ošanićima datirane su od sredine 2. do kraja 1. st. pr. Kr.²⁸ S tom datacijom mogu se složiti, mada ne bih isključio njezinu pojavu u prvoj polovici 2. st. pr. Kr. Potopljeni brodski teret iz uvale Vela Svitnja na otoku Visu datiran je u kraj 2. – početak 1. st. pr. Kr.²⁹ Tu je nađen jedan primjerak amfore Faros 2 između 634 komada amfora Lamboglia 2 s kojima će se jedno vrijeme paralelno javljati dok je gruba i praktična rimska »ambalaža« nije potpuno istisnula, što slikovito najavljuje statistički odnos u potonulom antičkom brodu iz Vele Svitnje.

Amfora Faros 2 imala je svoje mjesto u trgovini Farana s autohtonim stanovništvom na otocima i obali Jadrana. Za sada ni na jednom ulomku nije uočen pečat vlasnika, koji je čest na kasnorepublikanskim amforama i ukazuje na posve nove socijalne i gospodarske odnose. S prestankom egzistiranja gradinskih naselja prestala je i distribucija zadnje farske amfore.

²⁸ Z. Marić, »Die hellenistische Stadt oberhalb Ošanići bei Stolac (Ostherzegowina)«, *Be-richt der Römisch-Germanischen Kommission*, Band 76 (1995.), Mainz am Rhein 1996., 55.

²⁹ D. Vrsalović, *op. cit.* (21), 120.

THE PRODUCTION AND DISTRIBUTION OF FAROS 2 AMPHORAE ON THE EASTERN COAST OF THE ADRIATIC SEA

Miroslav Katić

The Parians founded their colony of Faros in 385/4 on the site of today's Stari Grad on the island of Hvar. Among the colonists were the artisans who were essential for the successful establishment of a new colony. Finds of production rejects of the potters' workshops, of overfired and deformed fragments of various vessels, also included the production of late Corinth B amphorae in Faros. This article gives new evidence of the production of Faros 2 amphorae that appeared on the eastern coast of the Adriatic from the middle of the 2nd to the end of the first century BC. The beginnings of the production of this amphora might have been in the first half of the 2nd century BC. A fragment of an overfired reject of a rim of a Faros 2 amphora was found in 2015 at the site of Sv. Ivan in Stari Grad on Hvar. It was the last Faros amphora and at one time appeared in parallel with Lamboglia 2 amphorae around the Adriatic, as well as in the sunken ship's cargo in the Bay of Vela Svitnja on Vis Island.

Fragments were found during the 1960s and 1970s at Gradina in Ošanići by Stolac in eastern Herzegovina. But at that time there was no detailed consideration of their origin, and Faros ware was either not known or could not be identified. Only two relatively well preserved examples of the Faros 2 amphora are currently known. One comes from Faros (Stari Grad), and the second from the sunken ship in the Bay of Vela Svitnja on Vis Island. A Faros 2 amphora is about 78 cm tall, is 37 cm in the shoulders and the neck is 14.5 cm. It has an elegant heart-shaped form, with a mushroom shaped bottom. The wall of the amphora is thin, from 8 to 10 mm thick. At the Issaeon necropolis of Martvilo two amphorae were found, the example from grave Va being particularly similar to Faros 2 amphorae, albeit of smaller capacity. They are about 62 cm tall, 29 cm wide at the shoulders, with a neck of 14 cm. The Issa finds show that Faros 2 amphorae were produced in two versions – a larger and a smaller capacity.

On the whole they are found in the central Adriatic at major Illyrian hill fort settlements. As the Romans began to penetrate Illyricum, the Lamboglia 2 amphora became dominant, gradually driving out the Faros 2, some time at the end of the 1st century BC. The appearance of Faros 2 amphorae can be expected all along the eastern coast of the Adriatic, as well as on the Italian shores.